

О НЕКОТОРЫХ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВАНИЯХ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЛОСОФИИ ПРАВА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Коваленко И. И.

Посвящено рассмотрению новых методологических аспектов преподавания философии права в высших учебных заведениях (ВУЗах). Показаны варианты скептического отношения к философско-правовой рефлексии в профессиональной и студенческой среде. Предложено новое видение роли философии права как сопровождающего современного правового проекта, в частности в демократическом обществе.

Ключевые слова: философия права, методика преподавания, современная правовая система, демократическое развитие.

ABOUT SOME CONCEPTUAL BASICS OF TEACHING LAW PHILOSOPHY IN HIGH EDUCATIONAL INSTITUTES

Kovalenko I. I.

This article tells us about the consideration of new methodological aspects of teaching law philosophy in high educational institutes. There are shown the variants of skeptical relation to philosophical – judicial reflection in professional and student's sphere. There is a new vision of law philosophy role as follower of the modern judicial project, in particular, in democratic society offered.

Key words: law philosophy, a teaching technique, modern judicial system, democratic development.

УДК 340.12 + 34.124.4 + 504.03

В. О. Захарова, здобувачка

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВРАХУВАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ЕКОПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано можливості впливу правового менталітету населення України з точки зору формування сучасної моделі екоправового виховання.

Ключові слова: екоправове виховання, правовий менталітет, правосвідомість, екофільність.

Актуальність теми. Оскільки екоправове виховання є ще недостатньо дослідженою складовою процесу правового виховання в цілому, виникає нагальна потреба довести зростання його ролі в сучасних умовах глобальних

екологічних викликів та з огляду на реальні потреби розбудови правової державності в Україні. Впоратися з такими завданнями можливо за умови конструювання сучасної правовиховної концепції, здатної вивести правосвідомість та правову культуру українського загалу на якісно новий рівень розвитку, і, що важливіше, зробити цей рівень нормою функціонування суспільства.

Тому, обираючи об'єктом дослідження сферу правової ментальності населення України, а його предметом — особливості впливу вітчизняного правового менталітету на процес становлення системи екоправового виховання, ставимо за *мету* визначити її ментальні засади. Своєчасність звернення до цієї проблематики зумовлюється також тим, що в останні десять років з'явилося декілька напрацювань, присвячених аналізу особливостей правового менталітету населення сучасної України [1–8]. Майже всі вони включені у контекст вивчення феноменів національної правосвідомості і правової культури. Деякі з них спрямовані на пошук максимально повного комплексу ознак української національної ідеї, інші переслідують мету виявлення причин стану перманентної кризи у більшості сфер життя сучасного українського суспільства.

Аналіз проблеми. Виховання — це процес впливу на свідомість виховуваного, тож, логічно висновити, що найефективнішим він виявляється за умови впливу на найбільш «чутливі» аспекти у свідомості, для чого потрібне їх всебічне, полівимірне вивчення. На нашу думку, феномен правового менталітету є досить впливовим чинником у формуванні базових констант правосвідомості в репрезентантів різних етнічних груп. При цьому ми виходимо з визначення Л. Гумільова про те, що «етносом є колектив осіб, який має неповторну внутрішню структуру і оригінальний стереотип поведінки, причому обидві складові є динамічними» [9, с. 226]. Саме ця колективна стереотипичність значною мірою впливає на характер сприйняття правової реальності репрезентантом певного етносу, а головніше — на здатність сприймати зміни у ній.

Для дослідників, що волюють до екоософсько-правової рефлексії цього феномену, очевидним є той факт, що на первісному етапі свого розвитку ментальність всього людства характеризувалася як екофільна, оскільки засновувалася на інтуїтивному усвідомленні відповідності законів існування людського соціуму природним законам як запоруки кореспондуючо-гармонійного розвитку цих взаємопов'язаних, хоча й різнорівневих утворень.

Ментальність не можна штучно створити чи змінити, вона існує з давніх давен як спільна духовна настроєність певної етнічної групи. Але цілком можливо відновити до життя ті її аспекти, які викривилися, «забулися» в процесі історичного розвитку, тривалий час «затиралися» таким могутнім тлом, як ідеологія, каральна політика держави, комплекс технократичних цінностей індустріальної епохи тощо.

Різна історична доля народів світу зумовила і принципову різницю у світогляді та свідомості представників різних цивілізацій. Міжцивілізаційний аналіз культур народів різних цивілізацій дає низку характеристик, за якими

вони різняться, входить до цього списку і різна екокультура, а точніше, різний рівень сприймання, настроєності на допуск у своє життя цінностей екологічної культури, зокрема екоправової.

Українська правова ментальність являє собою неоднозначний, надзвичайно складний, суперечливий і разом з тим оригінальний, самобутній соціально-правовий феномен [2, с. 98]. Юридична «замість» суспільства в першу чергу визначається власним способом правового осмислення і переживання, оскільки соціальна та етноправова ментальність задає образу юридичних дій суб'єктів правовідносин духовно-психологічну і культурну специфічність та визначеність. Ментальна енергія стимулює здійснення юридичних дій, які є традиційними, звичними та корисними з точки зору даної культури. При цьому ігноруються або переслідуються нетрадиційні, аномальні (з позиції менталітету) правові дії особистості як такі, що не відповідають змісту даної ментальності. Таким чином, правовий менталітет є духовно-психологічною основою позитивного права, культурною парадигмою відображення правової дійсності [10, с. 31].

Майже всі риси національного характеру українців можна сприймати під двома кутами зору — як чинники, що через свою вкоріненість у свідомості індивіда гальмують процеси його правової соціалізації, але в той же час певне їх тлумачення дає змогу знайти позитивні риси впливу особливостей національного менталітету на розвиток і формування суспільної та індивідуальної правосвідомості і правової культури.

Однією з основних особливостей українського етносу, яка істотно вплинула на формування правової культури, є індивідуалізм, зумовлений специфікою суспільного життя, насамперед землеробської культури. В наслідок цього в українському етносі індивідуальний чинник взяв гору над колективним [7, с. 257].

Український індивідуалізм є однією з тих ментальних констант, які лягли в основу розрізнення українського етносу з близькими йому російським та білоруським етнічними утвореннями.

Наприклад, правосвідомість російського народу вже у XV–XVII століттях набула ознак яскраво вираженої патріархальності та колективізму на відміну від індивідуалізму українців. Правосвідомість російського суспільства визначалася більшою залежністю людини від влади та громади, впевненістю у колективній правді та постійною апеляцією до неї. Правосвідомість українців уже в той час була більш індивідуалістичною та менш етатистською, оскільки власної держави у повному розумінні наш народ не мав [2, с. 88].

Застосовуючи екоософсько-правову рефлексію при аналізі цієї ментальної константи, доходимо висновку про те, що індивідуалізм як риса національного характеру українців може справляти неоднозначний вплив на динаміку процесів екологізації свідомості, а отже, і для екоправового виховання може тлумачитися як чинник, що здатен значно загальмувати цей процес, так і як фактор, який за використання деяких його аспектів може слугувати на користь оптимізації пошуків спроможної протистояти сучасним екологічним викликам системи екоправового виховання.

З одного боку, в індивідуалістичній свідомості важко подолати антропоцентричний характер сприйняття правової реальності в цілому, індивідуалісту важче усвідомити включеність не тільки людини, індивіда, а й Природи з належним їй комплексом прав в загальний правовий дискурс. До того ж, позиція щодо інтересу індивіда як домінанти суспільного розвитку може значно завадити змістовному розширенню кола людської відповідальності, оскільки більшість населення нашої держави поки що можна назвати носіями рис репрезентанта технократичного суспільства і відповідно коло відповідальності за довкілля обмежується прагматичним розумінням збереження природних ресурсів як єдиного джерела задоволення господарчих потреб людини, а не підноситься до дійсно екофільної позиції визнання первинності прав Природи у забезпеченні стану екосоціального балансу.

З другого боку, в українському індивідуалізмі можна знайти і передумови для успішної трансформації свідомості на екофільних засадах шляхом залучення механізмів екоправового виховання. Оскільки людина даного типу визнає пріоритет інтересу індивіда над колективним інтересом, важливо таким чином вплинути на її свідомість, аби розставити правильні акценти в персональній визначеності у стосунках людини та її соціуму з Природою, щоб духовною домінантою буття стало усвідомлення можливості самозбереження та повноцінного розвитку індивіда за умови збереження людства в цілому, що звертає нас до екоософської стратегії переорієнтування свідомості громадян.

Багато в чому особливості суспільної свідомості, у тому числі правосвідомості народів, що входили до складу Київської Русі, визначило прийняття православ'я. Як висловився Святійший Патріарх Московський і Всея Русі Кирило: «Свідомість формується під впливом різних чинників. Як у нашому комп'ютері відкриваються «вікна», так відбувається моментальна зміна планів. Напевно, вчені вирахують коли-небудь, що внутрішня наша матриця — культурна, ідеологічна — впливає на проектування інформації, що надходить до нашої свідомості. На нас завжди вдягнуті «окуляри» — «окуляри» нашої природи, нашого емоційного рівня, нашої освіченості, нашої культури» [11]. Дійсно, можна констатувати, що православ'я справило великий вплив на спосіб сприйняття вагомою частиною населення України оточуючої реальності, у тому числі правової.

Ще з первинних етапів свого розвитку саме православна релігія припустила первинність світської влади над церковною, саме в її лоні проповідувалася любов як основоположний принцип взаємин між людьми, між людиною, Природою та Богом. Цей принцип любові як до Творця, так і до творіння сформував у ментальності східнослов'янського загалу дуже важливу рису — схильність і повагу до самого творчого процесу, наповнення категорії «творчого» виключно позитивним, конструктивним змістом.

Фактично православна релігія стала духовним підґрунтям для подальшого розвитку суспільних уявлень про добро, справедливість, рівність, моральну чистоту [12, с. 115].

Багатовікова православна традиція справила вплив на формування специфічних ментальних констант у свідомості населення сучасної України. Її фундаментальні конфесійні ціннісні пріоритети сформували таку духовну домінуючу індивідуального буття православної людини, яка в правовій площині стає твердим переконанням у доцільності існування права для захисту моральних цінностей як обов'язкової умови виживання людської спільноти. Тобто, в такій особистості є вкоріненою схильність до критичного сприйняття продуктів законотворення з точки зору їх відповідності базовим, природним моральним критеріям, закладеним в основу людського буття — таким, які наближують соціум до найбільш гармонійних форм міжособистісного спілкування та відносин з оточуючим світом в цілому, який є світом Природи і світом права одночасно, тобто такою цілісністю реальності, про яку К. М. Маєр-Абіх писав як про «природний спільносвіт» [13, с. 8].

Як же це може впливати на динаміку процесів екоправового виховання в Україні? На нашу думку, культура, сформована православною вірою, виступила тією опоруною конструкцією, завдяки якій великою мірою в свідомості і правосвідомості українського суспільства сформувалися передумови для сприйняття екоправової складової у правовиховному процесі.

Це зовсім не означає заклик до тотального опрацювання населення держави. Це тільки дає нам підставу для висновку про те, що православна традиція, яка об'єднує значну частину населення України, зумовила формування певного культурно-ментального контексту, існування в якому робить цілком реальною можливість формування системи екоправового виховання, оскільки «налагоджує» суб'єкта (безвідносно щодо його ставлення до релігії) на аналіз характеру його персонального ставлення до Природи як «колиски життя», а відповідно є прямим втіленням принципу екологічності, або екофільності, в суспільних відносинах.

Ще одна особливість національного характеру українців — своєрідне ставлення до влади, а саме сформоване несприйняття українцями деспотичного характеру влади і права, що її обстоє. У підсвідомості більшості населення України влада і право асоціювались із насильством над людиною. У своїх визвольних змаганнях український народ утверджував власне суспільне, у тому числі правове, буття як засноване на егалітаризмі, що цілком знайшло підтвердження не тільки у практиці козацького самоврядування, а й у положеннях Конституції Пилипа Орлика [14].

Утім, з часом ідеєю творення української національної державності стала не ідея самодостатнього державного утворення, а ідея вільного від утистки інших держав розвитку українства, тобто свободи від, а не свободи для (про що, наприклад, слушно зауважував і А. Артеменко [8, с. 353]), що зумовлювалося наслідками придушення державотворчого процесу в Україні з боку зовнішніх агресорів та перманентним станом громадянської війни.

Культурними архетипами українського характеру також вважаються: фаталістичне покладання на долю, а не на право, покірність долі, комплекс меншо-

вартості, стихійний демократизм відносин козацької громади, а також загальні для жителів пострадянського простору безініціативність, подвійна мораль, звичка покладатися на патерналістське опікування держави і водночас не довіряти їй. Значною мірою ці чинники зумовили той загальний стан безпорадності, в якому населення України опинилося після демонування радянської системи.

Протягом віків правосвідомість та правовий менталітет українського загалу формувалися у постійній боротьбі за своє право на самовизначення, свою мову, релігію. Перебуваючи на межі західного та східного культурно-історичних світів, він не міг не відчувати впливу інших народів, а саме поляків, росіян, татар, турків. У цей історичний період формується, за визначенням Ю. Калиновського, «порубіжна правосвідомість» українства, або «міжцивілізаційна правосвідомість», «маргінальна правосвідомість». Особливістю такого типу правосвідомості є синтетичність щодо поглядів та уявлень про право, справедливість, свободу. Такий тип правосвідомості є достатньо рухливим, що дозволяло і дозволяє українцям зрозуміти і прийняти інші світоглядні системи [12, с. 116].

Саме цей міжцивілізаційний характер, «порубіжність» правосвідомості українського суспільства є дуже цінною передумовою для впровадження в суспільні відносини заходів екоправового виховання. Порубіжна правосвідомість означає високий рівень толерантності, здатність до комунікативної взаємодії на особистісному та міжкультурному рівнях, тобто здатність запозичувати цінний досвід у суспільств, що базуються на іншій системі цінностей, зберігаючи при цьому національну самобутність, той самий «стереотип поведінки», про який зазначав Л. Гумільов як про характерну ознаку самостійного та життєздатного етносу.

Виходячи з наведеного, можна зробити **висновок** про значний вплив, який справляють ментальні особливості на формування і розвиток правової культури та правового виховання в загальному процесі державотворення. Що ж стосується формування екоправового виховання в нашій країні, то комплекс ментальних матриць і констант, які можна виділити як характерні для українського етносу, досить відчутно впливає на нього, хоч і не завжди цей вплив має позитивний, конструктивний характер. Утім, низка характеристик правового менталітету українців має підстави бути як передумова успішного здійснення завдань щодо екологізації свідомості громадян нашої держави, ефективним засобом чого і виступає екоправове виховання, маючи за мету формування високої екологічної культури всіх верств населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні [Текст] : монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. — Х. : Право, 2009. — 352 с.

2. Дзьобань, О. П. Основні ознаки української національної правової ментальності [Текст] / О. П. Дзьобань, О. Л. Ріпа // Право і безпека. — 2002. — № 2. — С. 173–176.
3. Дзьобань, О. П. Українська національна правова ментальність: специфіка філософсько-правової рефлексії [Текст] / О. П. Дзьобань // Методологічні проблеми правової науки : матер. Міжнарод. наук. конф., Харків, 13–14 груд. 2002 р. — Х. : Право, 2003. — С. 132–134.
4. Дзьобань, О. П. Українська правова ментальність: до проблеми розуміння сутності [Текст] / О. П. Дзьобань, Є. М. Мануйлов // Гуманітарний часопис : зб. наук. пр. — Х. : ХАІ, 2007. — № 4. — С. 48–52.
5. Кравченко, П. А. Вітчизняний культурно-історичний досвід у системі сучасного державотворення (соціально-філософські аспекти) [Текст] / П. А. Кравченко. — К. : ГЕНЕЗА, 2001. — 332 с.
6. Калиновський, Ю. Ю. Вплив ментальності та історичних традицій на правосвідомість українського суспільства [Текст] / Ю. Ю. Калиновський // Наук. зап. Харк. військ. ун-ту. Соціальна філософія, психологія. — Х. : ХВУ, 2003. — Вип. 3 (18). — С. 63–69.
7. Скурагівський, А. Правова культура в контексті особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців [Текст] / А. Скурагівський // Вісн. Укр. акад. держ. управління. — 2002. — № 1. — С. 255–261.
8. Артеменко, А. П. Особливості правосвідомості українського народу: ідея втечі від держави [Текст] / А. П. Артеменко // Вісн. Нац. ун-т внутр. справ. — Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2006. — Вип. 32. — С. 351–354.
9. Гумилев, Л. Н. Этногенез и биосфера [Текст] / Л. Н. Гумилев // Собрание сочинений. — СПб. : СЗКЭО «Кристалл». — М. : ОНИКС, 2003. — С. 226.
10. Барниязов, Р. С. Правосознание и российский правовой менталитет [Текст] / Р. С. Барниязов // Бизнес-информ. — 1999. — № 13–14. — С. 31.
11. Выступление Св. Патриарха Московского и Всея Руси Кирилла перед научной общественностью г. Днепропетровска [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.verav.ru/common/mpublic.php?num=714>
12. Калиновський, Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність [Текст] / Ю. Ю. Калиновський. — Х. : Право, 2008. — 288 с.
13. Маер-Абіх, К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільності [Текст] / К. М. Маер-Абіх ; пер. з нім. А. Єрмоленко. — К. : Лібра, 2004. — 196 с.
14. «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» (Конституція України гетьмана Пилипа Орлика 5 квітня 1710 року) [Текст] [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gska.2.rada.gov.ua:7777/site/const/istoriya/1710.html>

К ВОПРОСУ ОБ УЧЕТЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ВЛИЯНИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАВОВОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ ЭКОПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В УКРАИНЕ

Захарова В. А.

Проанализированы возможности влияния правового менталитета населения Украины с точки зрения формирования современной модели экоправового воспитания.

Ключевые слова: экоправовое воспитание, правовой менталитет, правосознание, экофильность.

**ABOUT THE POSSIBILITIES OF NATIVE MENTALITY'S INFLUENCE
DURING FOUNDATION THE MODERN MODEL OF ECOLEGAL
EDUCATION IN UKRAINE**

Zakharova V. O.

In the article the possibilities of Ukrainian mentality influence have been analyzed in context of the modern model of ecolegal education's forming.

Key words: *ecolegal education, legal mentality, sense of justice, ecofility.*

УДК 340.12:94 (470+571)

О. В. Зінченко, доктор історичних наук, доцент

**СТОЛИПІНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ
В РОСІЙСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ
(АКТУАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ)**

Висвітлено найважливіші особливості стратегічних завдань реформаторської політики П. Столипіна, які він вніс на затвердження законодавчими установами у 1907 р., а також встановлено історичні паралелі із стратегічними завданнями реформування незалежної України.

Ключові слова: *Російська імперія, правова держава, Державна дума, Державна рада.*

Актуальність проблеми. Минає століття від закінчення державно-політичної діяльності видатного російського реформатора початку ХХ ст. Петра Столипіна (1862–1911), який з 8 липня 1906 р. до 1 вересня 1911 р. очолював уряд країни. Одночасно спостерігаються дивовижні і надзвичайно актуальні історичні паралелі між стратегічними завданнями столипінської політики і життєво важливими завданнями, що постають перед сьогоденною Україною. У 1906–1907 рр. голова Ради міністрів Російської імперії неодноразово заявляв у Державній думі і Державній раді, що найважливішими, стратегічними завданнями його внутрішньої політики є, по-перше, побудова правової держави, забезпечення законності дій урядової системи, панування закону, створення умов свідомого додержання громадянами законності і порядку, а по-друге, різке піднесення добробуту селянства та робітників. Не викликає жодного сумніву, що абсолютно ті ж самі завдання виявляються життєдайними, стратегічними і найбільш актуальними сьогодні і в Україні. У висвітленні історичних урків минулого і полягає актуальність теми.